

FÉLRETETT AKTÁK KALOCSA BÍBOROS ÉRSEKE,
HAYNALD LAJOS (1816–1891) FIÓKJÁBÓL

Haynald Lajos máig az egyetlen bíboros a török idők utáni Kalocsán élt, újkori érsekek sorában, személyét már csak emiatt is kitüntetett figyelem övezi. Változatos életútja szinte kalandosnak, de legalábbis fordulatokban gazdagnak nevezhető, ráadásul igen sokoldalú személyiség: fáradhatatlanul tevékeny főpap, jó szervező, aktív politikai- és közéleti szereplő, nyelvtelenség, gyakran a társaság középpontja, komoly botanikai tevékenységgel-gyűjteménnyel rendelkező természettudós, és nem utolsósorban a magyar egyházzene és az egyházi művészetek egyik mecénása, Liszt Ferenc és Munkácsy Mihály barátja.¹

Haynald lényegében „végigélte” a 19. századot, s a történeti irodalom értékelése, ill. a lexikonok rövid megállapításai szerint egyháztörténetünk egyik kiemelkedő, meghatározó egyénisége volt. A karrier főbb állomásai a következők: 1816. október 3-án született Szécsényben, apja a Forgách grófok házitanítója, anyja egy váci származású polgárlány. Tanulmányaiban fontos szerepe volt a piaristáknak akiknek váci és pesti gimnáziumában is tanult. Ugyancsak fontosak a felsőfokú bécsi tanulmányok, itt nyolc évet töltött, négyet a Pázmáneum lakójaként, majd szentelése után újabb négy esztendőt az Augustineum felsőbb papi továbbképző intézetben, ahol a Monarchia papi elitjét képezték. Ezután szolgálati helyei különfélék, de kezdettől fogva fontosak: az esztergomi egyházmegye papjaként rövid káplánság, majd teológiai tanárság után, harminc évesen már az egyházmegyei központban tevékenykedett, 1848/49-ben irodaigazgató. Állását néhány kormánybiztosi jelentésre alapozott, de részleteiben tulajdonképpen soha ki nem fejtett „hazafiatlan magatartása” miatt, a Szemere-kormány egyik rendeletének eredményeképpen elveszítette, később azonban, Scitovszky János prímás mellett visszanyerte. 1851-ben már ő a legfiatalabb püspökök egyike, s a következő évtizedet az erdélyi egyházmegye élén töltötte. 1861-től egyre mélyülő konfliktusa támadt az udvarral Erdély uniójának támogatása, s ezzel összefüggésben a bécsi kormány szándékainak akadályozása miatt, melynek eredményeként 1864-ben Ferenc József lemondatta püspöki székéről. Ezt követően két éven át címzetes karthágói érsekként pápai szolgálatban állt Rómában, a rendkívüli ügyek kongregációjában. 1867 tavaszán, a kiegyezés után a „nemzet választottjaként” üdvözölték a kalocsai érseki széken, ahol főpapi programja a keresztény haladás lett, amely „egyrészt megtérésre, másrészt megértésre törekszik az új világban”. A következő évtizedekben Simor prímás mellett a püspöki kar másik vezető egyénisége lett. Római szereplései, s elsősorban az I. Vatikáni Zsinaton betöltött nemzetközi

¹ Az életrajz és a források áttekintésének alapja az érsek életéről írt doktori disszertációnk. *Lakatos Andor: Haynald Lajos élete és kora (1816–1891) Biográfia*. ELTE BTK, Budapest, 2003. Kézirat. 327 o.

ellenzék-szervezési tevékenysége pedig európai hírnevet, távoli barátságokat szereztek neki. Jól tájékozódott a legfelsőbb társadalmi- és politikai körökben, s a főrendiházon kívül a közélet számos színterén, az akadémián, tudományos konferenciákon, különféle egyesületekben és a szalonok kedvelt vendégeként is aktív volt. 1879-ben XIII. Leó pápa a bíborosok sorába emelte, ezt követően, az 1880-as években öt alkalommal volt a delegációk elnöke. Kiváló szónok, köszöntői szinte elmaradhatatlanok a legjelentősebb állami-uralkodói protokolláris eseményeken. 1891. július 4-én halt meg Kalocsán.²

Ki volt Haynald? Tehetjük fel a kérdést a karrier ismertetése után, immár a karakter egyes elemeit keresve. Nézzük a kortársak rövid jellemzését, meghatározásait! „*A magyar egyház látható feje*” – mondta róla Andrássy Gyula, utalva egyrészt vezető képességeire, s arra a tulajdonságára, hogy mindig az események „sodrvonalában”, a középpontban volt. „*A szolgáltni kívánó hierarchia első hírnöke*” – mondta Fraknói Vilmos Haynald halála után, az akadémiai gyászbeszédben. Ő a modern főpapot látta a kalocsai érsekben, aki elkötelezetten kereste a kapcsolatot, a megértést a változó külvilággal, s ugyanakkor valamennyi szerepét, a legjelentéktelenebbnek tűnő megbízatásait is komolyan vette, és feladatvégzése során mindig a szorgalom, a kötelességudat jellemezte. Személyes szolgálataival, figyelmességével sokakat lekötöztetett azok közül, akikkel kapcsolatba került, talán ez volt kedveltségének, szeretetreméltóságának egyik titka. „*Elmésség s a szellem tekintetében is túlsz valamennyi egyházfejedelem...*” – írta róla Timoleon, azaz Beksics Gusztáv publicista, aki egyébként igen elmarasztalóan fogalmazta meg könyvében véleményét a püspökökről, és Haynaldot sem kímélte. Általában szerepelni vágyó, nyughatatlan, izgága jellemként említette, de szellemi és diplomáciai képességeit elismerte: „*A Vatikán sima parketjain, nehéz kőkockáin sohasem járt nála ügyesebb, simulékonyabb bíbornok*”. A válasziratban azután szintén Haynald politikai képességeit hangsúlyozták, csak határozottan pozitívabb előjellel, kedvezőbb megítéléssel: „*Bevégett államférfiú, mint Richelieu vagy Talleyrand*” – írta róla Anti-Timoleon. A kortársak után, befejezésként talán álljon itt egy példa az utókor történeti értékelésére is: a 20. század végén, egy évszázaddal Haynald halála után, különféle írásaiban-előadásaiban többször is a 19. századi Magyarország legnagyobb főpapjaként emlegette őt a korszakkal foglalkozó egyháztörténész, Adriányi Gábor.³

Milyen lehetőségeink vannak ma a kutatásra, tájékozódásra? A válasz az életútra vonatkozó források jellegének és őrzőhelyeinek rövid áttekintésével adható meg.⁴ A családra és a szülőhelyre, Szécsényre vonatkozó, igen fontos források találhatóak a MNL-Nógrád Megyei Levéltárban, a szolgabírói iratok között, ill. Nagy Iván iratgyűjteményében. Legnagyobb mennyiségben természetesen a hivatali működéshez köthető iratanyag áll ma is rendelkezésünkre Haynald életének szolgálati helyein, hivatali besorolásainak megfelelően, általában egyre növekvő terjedelemben: Esztergom (Primási Levéltár), Gyulafehérvár (Főegyházmezei Levéltár), Róma (Vatikáni Levéltár), Budapest (MNL-Országos Levéltár, MTA Levéltára) Kalocsa (Főegyházmezei Levéltár). Püspöki kinevezéseinek és lemondásának iratai Bécsben találhatóak (Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv).

Épségben ránk maradt Haynald hagyatéka, benne 25 doboznyi magánlevelezése, amelyet az érsek levelezőpartnerként, példás rendben tartott, és Kalocsán kezelt. (Ha-

lála után a hagyaték a Főszékesegyházi Könyvtár kéziratárába, majd a Főegyházmezei Levéltárba került.) Ugyancsak Kalocsán található Haynald „köztes levéltára”, azaz keze ügyében (valószínűleg fiókjában) tartott, külön kezelt, hivatali jellegű iratai, melyekre az alábbiakban még visszatérünk (Főegyházmezei Levéltár, Haynald-perszonália).

Érdekes külön utakat jártak be a korábbi életrajzíróknak, eredetiben átadott források: Haynald személyesen adta oda Fraknói Vilmosnak feldolgozás céljából erdélyi lemondásának iratait, s ez az anyag letétként került 1899-ben a Nemzeti Múzeumba. Fraknói halála után, már a 20. században bontották fel a csomagot, s a benne lévő Haynald-iratok ma az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában találhatóak. Haynald születésének centenáriuma, ugyancsak életrajzi feldolgozás céljából vette át Szittyay Dénes SJ az érsek ifjúkori családi iratait, illetve Erdélyből magával hozott iratai egy részét. Ez az anyag 1959-ben, Szittyay hagyatékával, vásárlás útján került részben a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárba, de bizonyos részei felismerhetők a MNL-Országos Levéltár családi levéltárában is, a Haynald-család iratai között.

Haynald kiterjedt levelezésének föltárása valójában óriási munka, írásai megtalálhatók Európa számos főpapjának, ill. családjának levéltárában is (pl. Lady Blennerhasset – Anglia, Felix Dupanloup – Orleans, Rauscher bíboros – Bécs, több száz hasonló levelező partnert említhetnénk), s a földolgozásnak itt elsősorban a több országra kiterjedő kutatások anyagi és fizikai lehetőségei szabnak határt.

A hosszasan sorolt, terjedelmes forrásanyagból most egy kis csoportot emelünk ki, s a következőkben ebből adunk rövid tartalmi ízelítőt. Ez az érdekes iratanyag pedig Haynald „köztes levéltára”, azaz magánhasználatra fenntartott, hivatali jellegű iratai, melyek ma a Kalocsai Főegyházmezei Levéltár „Haynald-perszonália” anyagában találhatóak.⁵ Ez az iratcsoport elkülönült mind kezelésében, mind pedig tárolási helyében az iktatott hivatali iratoktól, s noha külsőre gyakran a hivatalban kezelt aktákhoz hasonló formátumot kapott, legtöbbször mégsem szerepelt az iktatókönyvekben. Nem keveredett Haynald magánlevelezésével, annak ellenére sem, hogy az érsek nyilvánvalóan a keze ügyében, valószínűleg íróasztalának fiókjában tartotta ezt a „levéltárt” is, hasonlóképpen magánirataihoz. Magániratait viszont jól felismerhetően eltérő rendben (levelezőpartnerkénti sorrendben, és nem akta formátumban) kezelte. A köztes levéltárban főlhalmozódó ügyek tulajdonképpen Haynald hivatali-közéleti tevékenysége során keletkeztek, de hangsúlyos volt személyes vonatkozásuk, s így óvatosságból külön elbánást kaptak. A hasonló, fiókban maradt aktákat gyakran az elkallódás, selejtezés fenyegette. Ez a veszély nyilvánvalóan itt is fennállt, de a selejtezés-megsemmisítés valamilyen okból (talán éppen Haynald személyiségének „súlya” miatt) elmaradt, ill. csak részlegesen valósult meg, s így történetelt, hogy ez az iratanyag végül mégis jelentős mennyiségben maradt ránk.

Milyen ügyeket találhatunk itt, a köztes levéltárban? Itt maradt fenn pl. Haynald delegációs iratainak nagy része. Az érsek évtizedeken át tagja volt az országgyűlés közösgyi bizottságának, s az 1880-as években, bíborosi kinevezése után több alkalommal volt a delegációk elnöke. Az iratok között nem csak beszédeinek fogalmazványai olvashatók, de megtalálhatóak pl. az elnökként adott ünnepi ebédek és vacsorák számlái, menükártyái, s az étkezésekhez készített ülésrendek is, melyek összeállítása néha látható nehézségekkel (számos javítással, változtatással) történt.⁶

2 Lakatos A.: Haynald i. m. 16–18.

3 Lakatos A.: Haynald i. m. 275–279.

4 Lakatos A.: Haynald i. m. 19–21.

5 Kalocsai Főegyházmezei Levéltár (KFL), Kalocsai Érseki Levéltár (I.) Kalocsai Érseki Hivatal (I.) Perszonális iratok (c.) Az iratsorozat jelzete, évköre: KFL.I.1.c. Haynald Lajos 1846–1916, 2,7 ifm

6 KFL.I.1.c. Haynald, Delegációs iratok 1867–1889, 0,08 ifm

A köztes levéltárban találunk példát a püspökök közötti politikai nézeteltérésre is, ebből a szempontból érdekes Haynald és Samassa József egri érsek levélváltása 1884-ből. A politikai vitára gróf Zichy Nándor felhívása adott okot, melyben az egyesült országgyűlési ellenzék támogatását kérte a főpapoktól. Haynald ettől határozottan elzárkózott, és ezt az egri érsekhez írt levelében is kifejtette. Samassa válaszában megfogalmazása szerint ezzel a két főpap útja a politikában határozottan kettévált, ő nem tartotta célszerűnek a bizonytalan kimenetelű, külön alkuk kötésére hajlamos magatartást a kormányzat képviselőivel szemben. Haynald mélyen sértve érezte magát a „külön békék” emlegetése miatt, ezért első indulatában kimerítő magyarázatot adott politikai magatartásának vitatott részleteire, addig le nem írt dolgokat mondott tollba titkárának korábbi politikai közvetítései-kérései eredményességéről, s külön érdekesség, hogy válaszában végül ebben a formában valószínűleg sosem küldte el.⁷ A következőkben a két érsek kiélezett helyzetben történt, különös levélváltását idézzük:

Főmagasságú és Főtisztelendő Dr. Haynald Lajos Úr, Bibornok, kalocsai Érsek Ő Eminenciájának

D. a J. K.

Főmagasságú és Főtisztelendő Bibornok Érsek Úr! Kegyelmes Uram!

Szívesen fejezem ki benső köszönetemet Eminenciádnak azon szellemes aperçukben⁸ érdekes leveléért, mellyel folyó hó 10-én kegyes volt felkeresni s melyet most már nem is vártam.

Tartózkodom annak tartalmára bármily ellenmegjegyzést tenni, habár erre minden sora élénken ingerel, úgy azon részében, mely Eminenciád ragyogó életének tanulságosan gazdag múltjában szedi föl a pszichológiai motívumokat, mint pedig különösen amabban, mely mostani álláspontját ama motívumoknak védelme alá helyezi.

Be kell vallanom, hogy útjaink bár párhuzamosan, de ellenkező irányban futnak, és eként azok végpontjai egymástól mindinkább eltávolodnak. Én ugyanis azt tartom, hogy a magyarországi katolicizmus csak úgy menthető meg, ha az annak alapjait aláásó jelenlegi áramlatot a kínáló főrendi szövetségekkel megakasztjuk; Eminenciád ennek ellenkezőjét hiszi. E lényeges nézeteltérés fölött csak a jövő van hivatva ítélni. És azért én hallgatok.

Boldogult Mailáth György,⁹ miként nekem ezt a hamvaiban is áldott Cziráky¹⁰ ismételtén mondá, gyakran csodálkozva említé, hogy az alapok és alapítványok¹¹ ellenőrző bizottságában egyes főpap urak a tárgyalás alatt a minister administratioja ellen concludálnak ugyan, de később külön békét kötnek vele – Sie schliessen – miként mondani szokta – mit ihm einen separaten Frieden.

Ő, úgy látszik nem értette, hogy adott viszonyaink közt ez a legbiztosabb mód és út veszélyeztetett nagyfontosságú érdekeink megvédésére?!

Fogadja egyébként kiváló tisztelem kifejezését, mellyel mindig vagyok

Eminenciád alázatos szolgálója

Eger, 1884. márczius hó 11-én

Dr. Samassa József egri érsek¹²

7 KFL.I.1.c. Haynald, Politika, szám nélkül, 1884.

8 aperçu (fr.) elmés észrevétel, szellemes mondás

9 Mailáth György (1818–1883) országbíró, a főrendiház elnöke

10 Cziráky János gróf (1818–1884) tárnokmester, a főrendiház alelnöke

11 A kormányzati kezelésű vallás- és tanulmányi alapokról van szó, melyek kapcsán az egyházi érdekek és tulajdonjog érvényesítésére törekedtek a püspökök.

12 Felzetten: pr. 13/3.1884. Dr. Samassa József egri érsek úr Ő Excellentiája. (Tisztázat, Samassa érsek sajátkezű aláírásával.)

Haynald válaszában fogalmazványa a következő:

Nm. és ft. Samassa József Érsek Úrnak, Eger

Nem hagyhatom bármily reflexio nélkül Excellentiád f. hó 11-én kelt nagybecsű levelének azon végszavait, melyekkel boldogult Majláth György többször csodálkozva élt azt állítván: „hogy az alapok és alapítványok ellenőrző bizottságában egyes főpap urak a tárgyalás alatt a minister administratioja ellen concludálnak ugyan, de később külön békét kötnek vele – sie schliessen – minként mondani szokta – mit ihm einen separaten Frieden.”

Én nem tudom, hogy az illető főúr, különösen kiről és ismét mily értelemben mondta legyen azon szavakat. Mindenesetre az illetőknek rossz bizonyosságot nem akart azokkal adni, hogy ők a bizottságban a tárgyalás alatt a Minister administratioja ellen concludálnak. Ez legalább az ő nézete szerint is dicséret akar lenni és szól egy valódi factumról, – még az ami az ő nézete szerint talán rosalandónak mutatkozik, t. i. az a separat frieden az tény lehet is, nem is, a formalis békekötésnek factuma aligha lép megfoghatólag bárki elé, és amennyire tehát egy egyéni föltevés azon tetteges érdemnek praejudiciumára nem igen szolgálhat, főleg akkor, midőn az évek során tagadhatatlan és kath. főuraink előtt nem rejtett factumok azt bizonyítják, hogy voltak azon bizottságban főpapok, kik minden alkalommal a lehető megtették a szóban forgó nagy dolgoknak, mennyire csak alkalom nyílt, megmentésére és evvel legalább többi szemlélődő főpapi társaiknak is becses meglegedését kinyerhették.

Így történt, hogy egy főpapnak a minden egyházi jogok megvédésére kész ország Primásához való küldöttje (Majorosy kalocsai irodaigazgató) senki előtt nem titkolt módon disponálta Ő Eminenciáját arra, hogy midőn Báró Eötvös ministersége alatt a kath. alapok és alapítványoknak a budgetbe való fölveteléről volt szó, személyesen járuljon Ő Főlségéhez, mit a lelkes Primás Úr Esztergomból Bécsbe tüstént fölutazva meg is tett és kieszközölte azon legfőbb kéziratot, mellyel Báró Eötvös minister azon beillesztéstől eltiltatott.

Ugyanazon főpap disponálta Trefort minister urat arra, hogy az alapellenőrző bizottságnak fölállítását Ő Főlségének ajánlja, mely bizottság ha nem is tehetett meg mindent, mit óhajtanunk kell, de már eddig is sok hasznot hajtott az egyház anyagi érdekeinek s ezáltal szellemi céljainak. Ugyanazon főpap szerkesztette azon fölterjesztést, mellyel Primás Ő Eminenciája kérte és elérte Főlséges Urunknál, hogy midőn arról vala szó, hogy az alapok természetét vizsgáló bizottság eszközöljön ki a képviselőháznál határozatot, mellyel utasítsassék a minister az alapok kezelésének rendezésére szolgáló törvényjavaslatnak benyújtására, – királyi leirattal eltiltatott a Minister az előleges királyi beegyezés nélkül ily érdemben teendő minden lépéstől. S ismét ugyanazon főpap volta az, ki a kath. egyház alapjainak kezelésére fölállítandó országos bizottság iránt benyújtandó Főlség-folyamodványt indítványba hozta, az Érsek urak megrendelésére elkészítette és benyújtotta.

Pedig mindezen ténykedésekben csak azon szellemet tanúsította, mely az illető főúr által mondott módon megdicsért bizottsági eljárásában mutatkozott.

Mit tehet akkor egy separat Frieden, mely talán általa is kötöttnek insinualtatik? Azt nehéz fölfogni. És mit tettek azok szint azon nagy célokra, kik midőn állítólag separat Friedent nem kötettek, de valami diadalmas bellicositásnak sem adták jeleit.

Mert hogyha egyes esetekben a megtámadt vagy különben veszélyeztetett egyháznak érdekeit erélyes hivatalos fölszólalásokkal megmentették: no tudunk mi is egy nagy sor

előterjesztést fölmutatni, melyek hasonló célból téve szintén nem arról tanúskodnak, hogy az állítólagos separát Frieden az egyház kárára köttetett volna.

Ha tehát használt valaki oly kifejezést: az azt a dolgok valódi állapotának tudata nélkül tette, s éppen azért valamint kétségkívül az egyház iránti jóakarattól történt, úgy komoly imputatio¹³ alkalmat nem szolgáltatathatott, sem a megészrevételezettek, sem az észrevételezők irányában.

Igy tehát az Excellentiád mindenkor kiváló becsű sorai által támasztott kérdések megvilágítására szolgálhatók elmondván, szorítkozhatom már végül azon megkülönböztetett tisztelem kifejezésére, mellyel maradni szerencsés vagyok¹⁴

A köztes levéltárban található iratok tanúsága szerint egyébként Haynald a Szabad-
elvű Párt hűséges támogatójának mondható. 1881-ből például láthatjuk választási közreműködésének nyomait, melynek része volt egyrészt az iránymutatás egyházmegyéje számára, továbbá a más politikai véleményen lévő egyházi személyek figyelmeztetése, s végül a párt anyagi támogatása is.¹⁵

A köztes levéltár dokumentumai, eredeti levélváltásai mellett időnként fennmaradtak Haynald munkatársainak értékes kiegészítő magyarázatai is. Külön érdekesség Valihora Ágoston¹⁶ feljegyzése Trefort Ágoston és az érsek kapcsolatáról, azokról a váltókról, melyeket időnként Haynald fizetett ki az adósságokba keveredett miniszter helyett. Az összesen kb. 60–80 ezer forint értékű váltók megsemmisítésére az érsek halála előtt utasítást adott, Valihora azonban feljegyezte értéküket, és mintaként meg is őrzött belőlük egyet az utókor számára. A titkár leírásai- emlékei így fontos adalékokká váltak az érsek és a miniszter kapcsolatának megismeréséhez.¹⁷

Trefort Á. cult. min. közismert tékozlása folytán állandóan pénzzavarban volt. Váltói a zsidók kezén sokszor okoztak közbotrányt a beavatottabb körökben. Haynald érsek igen sokat fizetett ily váltókra, melyeket összegyűjtött, s élte végéig őrzött. Két évig elhúzódott, súlyos betegsége alatt megejtett irattári revízió után a már akkor holt Trefort váltóit is megsemmisíttette. A mellékelt példány 1875 V. 12-ről 5.000 ftról, véletlenül maradt meg. Horváth I.¹⁸ jószágigazgató közreműködött e váltók szétépítésénél, a Trefort-féleket hozzávetőleg 60–80.000 ftra becsülte.

Ily fizetések révén itt-ott meg volt szereshető Trefort jóindulata a kath. egyház ügyei iránt; vagy vissza volt tartható szeszélyes kirohanásoktól.

Az elkeresztelési affaireket tényleg végig el lehetett simítani, noha sok panasz ment a Ministeriumba, a kalocsai egyházmegyéből pl. a bajai szerb plébános részéről.

13 imputatio: beszámítás, ráfogás, felrovás, tulajdonítás

14 Keltezés nélküli fogalmazvány, minden bizonnyal Samassa érsek levelének érkezése napján, 1884. március 13-án született. A felzetten ceruzás megjegyzés: nondum expeditum. Egy későbbi levélváltás szerint Haynald érsek ezen a napon egy sajátkezű magánlevelet írt válaszként.

15 KFL.I.I.c. Haynald, Politika, sz.n. 1881. Az akta felzetén: Követválasztások alkalmából.

16 Valihora Ágoston (1858–1923) 1883-tól érseki iktató, 1886-tól érseki titkár. Haynald érsek halála után, 1893-tól báccszentiváni plébános, 1902-től kalocsai kanonok, 1903-tól a nagyszemináriumi rektora.

17 KFL.I.I.c. Haynald, Politika, sz.n. (1888). Valihora utólagos megjegyzései Haynald és Trefort levelei mellett, ugyanabban az aktában található. A külső felzetten pirossal: Trefort és Haynald levelek.

18 Horváth Ignác (1829–1896) kalocsai érseki jószágkormányzó

Már a Városh¹⁹ oszt. tanácsosi kinev. ügye dugába dőlt.²⁰ Trefort ugyanis akkor a primással feszült viszonyban állt, és bosszúból nem Esztergom megyei papot keresett az oszt. tan. hivatalra. Haynald Városhyt ajánlotta, a kalocsai papnöv. rektorát. Trefort ráállt a javaslatra, csak személyesen akarta ismerni előbb Városhyt, aki ezért érseke fölhevására Budapestre ment, Trefortnál egy fekete kávé volt, meg is nyerte ennek tetszését, Trefort legalább így nyilatkozott Haynald előtt, és rövid vártatra rá megjelent Szécsényi Jenő²¹ orsz. képviselő és nemesmiliticsi plébános kinevezése, aki – állítólag – Trefortot ezért busásan megfizette. Szécsényi tudvalevőleg a theológiához nem is konyított, még a helyesírása is hibás volt; sejtelve se volt föladatairól, az elkeresztelési ügyet azonban nagy ostobán fölkaavarta, ami nyitánya volt az egyházpolitikai harcoknak.

Kalocsa, 1917. V. 31.

Dr. Valihora Ágoston, Haynald érsek titkára²²

A kassai dóm

Trefort 1888. VII. 18-i levelében malicziósus megjegyzést tesz a kassai dóm helyreállításáról körülmények között kiemelt érdemeiről. Gyökere a dolognak ott volt, hogy Trefort a basilica-sorsjátékhoz erőszakkal akarta kicsikarni a vallásalap garantálását, aminek Haynald a legszívósabban ellenállt az ellenőrző bizottságban. Ezen aztán egy ízben az érsek lakásán annyira összevesztek, hogy az érsek a miniszter lábaihoz dobta azon kimutatási irat-csomagot, mely az érseknek templomépítésekre tett adományait regisztrálja. Trefort ugyanis azt a szemrehányást tette az érseknek, hogy a püspökök semmit se akarnak adni a kassai dóm megújítására. A miniszter e jelenet után sietve ment el, és hetekig nem nézett Haynald felé, holott szokása volt a képviselőházi ülésre menet a Nemzeti szállodába Haynaldhoz betekinteni.

A jelenet után rányitottam az érsekre, aki nagy fölindulásában azon melegen mondta el a történeteket.

Valihora²³

Hasonló feljegyzések-visszaemlékezések olvashatók Haynald környezetéből az I. Vatikáni Zsinatról is. Az olyan indulatos megjegyzések, mint pl. „a pápa megcsalt bennünket”, árulkodóak azokról az érzésekről, amelyekkel a hazaérkező érsek a vonatról leszállt. Az itt fennmaradt levelek segítenek annak megértésében, hogy milyen sérelmei voltak Haynaldnak a zsinattal kapcsolatban, és miért hallgatott róluk mégis szinte élete végéig.²⁴ Az információk Mayer Bélától, az érsek titkárától származnak.²⁵

19 Városh Gyula (1846–1910) teológiai tanár, 1887-től nagyszemináriumi rektor, 1898-tól a budapesti Központi Szeminárium igazgatója, 1901-től székesfehérvári püspök, 1905-től kalocsai érsek.

20 A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium osztály tanácsosi tisztségének betöltéséről van szó.

21 Szécsényi Jenő (1835–1914) 1864-től Nemesmiliticsen plébános, 1884-től Kerény országgyűlési képviselője szabadelvű programmal, 1888-tól VKM osztálytanácsos Budapesten, 1889-től nagyváradi kanonok, a kalocsai főegyházmegyéből elbocsátva.

22 A felzetten: Haynaldnak Trefort cult. miniszterhez való viszonyáról

23 Kockás lapon Valihora Ágoston saját kezű írásával, a felzet üres.

24 KFL.I.I.c. Haynald, Római, é.n. Mayer Bélától származó információk feljegyzései.(1870-es évekből) Haynald mérlegeléséről, helyzetmegítéléséről később ld. KFL.I.I.c. Haynald, Római sz.n. 1878. Adatok Emil Ollivier számára, Bertha Sándor közvetítésével.

25 Mayer Béla (1838–1913) 1866-tól iktató, főszentszéki jegyző és levéltáros Kalocsán, 1870-től érseki titkár, 1881-től kanonok, főtanfelügyelő, 1888-tól bosoni vál. püspök, 1891-ben, Haynald érsek halála után

Hazajövén és fogadtatván, ezen szavakkal élt „a pápa megcsalt” bennünket. Ketteler,²⁶ Strossmayer²⁷ és ő térden állva összetett kézzel kérték, hogy ne definiáltassék.²⁸ S a pápa azt mondta, hisz nincs róla szó. S csakhamar kiosztották a schemát. Ami intelligens püspök volt, az mind antiinfall. volt. A többiek a négerekből stb. kerültek ki, 200-at a pápa maga tartott el Rómában, ezek voltak a infallib.-ták; másképp szétkergeti őket.

Hazatérvén Antonellitől²⁹ rövid felhívást kapott, hogy vesse alá magát; erre a bérmaúton folyvást egy válasz készítésével foglalkozott s ezt Budapesten Mayer vagy 8 példányban letisztázta s küldték szét még zsidóknak is. Később aztán Falk, Pompéry és Kecskeméty³⁰ Kalocsán lévén (alighanem szentelésre) vendégei Hopfnak:³¹ ezek jelenlétében ő a szószékre lépett s beszélt ügyes se hideg se meleg módon az infallibilitásról.

Egy consistoriumot hívott össze, melyen Horváth M.³² is járt Kalocsán – Haynald úgy mondta, hogy püspökség érdekében. De ő kijel. hogy au-i miatt ez lehetetlen, hanem ha bizonyos föltételeket teljesít, kieszközli neki a hatvani préposts. És meg is kapta Horváth ezt.

Michaelis³³ napokon át az érs. kastélyban tartózkodott. Haynald azt mondta, hogy botanikai ügyekben.³⁴

A köztes levéltár fiókban maradt, félretett aktái tehát Haynald esetében sok érdekességet tartogatnak számunkra, s a hivatali iratok és magánlevelek világát is számos ponton jól kiegészítik. Ezek az iratok nélkül lényegesen szegényesebb módon, szerényebb lehetőségekkel kerülhetne sor a neves főpap személyiségének kutatására, feltárására. Segítségükkel az emberi érzelmek világába is bepillantást nyerhetünk, és láthatóvá válik, hogy milyen nehéz érzések és mennyi indulat közepette, mennyi vajúdás és mérlegelés után hozta meg Haynald fontos döntéseit, melyeket azután általában diplomatikus könnyedséggel öltöztetve, tényszerűen találunk meg a hivatalos akták világában.

káptalani helynök, 1905-ben szatmári püspöki kinevezést kap, de székét betegsége miatt nem foglalja el, visszavonul szülőhelyére, Zomborba.

26 Wilhelm Emmanuel Ketteler (1811–1877) 1850-től mainzi püspök

27 Strossmayer József (1815–1905) 1849-től diakóvári püspök, az I. Vatikáni Zsinaton a tévedhetetlenség (lat. infallibilitas) dogmájának egyik ellenzője

28 A pápai tévedhetetlenség (lat. infallibilitas) dogmájának definiálásáról volt szó, melynek kapcsán a támogató zsinati többség és az ellenzéki zsinati kisebbség megoszlott.

29 Giacomo Antonelli, IX. Pius pápa államtitkára.

30 Falk Miksa (1828–1908), Pompéry János (1819–1884) és Kecskeméthy Aurél (1827–1877) írók, publicisták

31 Hopf János (1817–1902) Lonovics József csanádi püspök szertartója, titkára, Lonovics kalocsai érseki kinevezése révén került Kalocsára. 1867-től kalocsai kanonok, 1881-től a nagyszeminárium prodirektora, 1895-től vál. drivasztói püspök, nagyprépost.

32 Horváth Mihály (1809–1878) 1848-ban hatvani prépost, csanádi püspöki kinevezést is kap, de pápai megerősítést nem kapott. 1849-ben a Szemere-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, a szabadságharc végén külföldre menekült. 1867-ben tért vissza Magyarországra, a megalakuló Magyar Történelmi Társulat első alelnöke, később elnöke. Vaskai c. apát, 1878-tól tribunicus vál. püspök. Mayer Béla valószínűleg tévedett a hatvani prépostság kieszközlésével kapcsolatban, mivel ezt a címet korábban 1848-ban viselte Horváth Mihály.

33 Friedrich Michelis (1815–1886) német katolikus teológus és filozófus. Miután az infallibilitás tanításának nyíltan ellenszegült, 1871-ben kizárták a katolikus egyházból, ezután az ókatolikus mozgalmak egyik vezéregyénisége lett.

34 Ismeretlen, ceruzás kézírás, nehezen olvasható. Felzetén: Mayer kanonoktól nyert információim quoad infallib. in Conc. Vatic.

KÍSÉRLET EGY MAGYAR GÖRÖGKATOLIKUS PÜSPÖKSÉG FELÁLLÍTÁSÁRA 1881-BEN*

A Hajdúdorogi Egyházmegye 1912-ben történt felállítása egy több évtizedes – a magyar görögkatolikus narratívában „küzdalemként”¹ és „kálvária útként”² aposztrofált – folyamat végére tett pontot. A Magyarország számára katasztrófális következményekkel járó első világháború hajnalán meghozott döntés ugyan a magyar anyanyelvű és identitású görögkatolikusok régi vágyát teljesítette be,³ a közösség további sorsa és fejlődési lehetőségei tekintetében mégis megkésett lépésnek tekinthető. Az újonnan alapított egyházkerületi egység kiépítését 1912–1914-ben a nemzetiségi ellentétek akadályozták, melyek teljes tragikumra feltáru a Miklósy püspök elleni bombamerényletben.⁴ Ezt követően a háborús évek tették lehetetlenné még a legalapvetőbb intézményi infrastruktúra megteremtését is. Végül a trianoni békeszerződés súlyos következményeinek viselésében osztozva, a magyar görögkatolikusok is kénytelen volt elfogadni a mindössze nyolc esztendő Hajdúdorogi Egyházmegye parókiái felének elvesztését és mintegy százezer magyar görögkatolikus hívő országhatáron kívülre kerülését. Az 1920-ban elszenvedett veszteség évtizedekre vetette vissza a magyar görögkatolikusok fejlődését, mely – a kommunizmus évtizedeinek elnyomása után – új lendületet csak 1989/90-es politikai rendszerváltozás után vehetett.

Nem tűnik megkésettnek nevezni az 1912-es alapítást, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy arra már 1881-ben is sor kerülhetett volna. A magyar görögkatolikus mozgalom kezdeményezésére az uralkodó és a magyar kormány készen állt az 1873-ban létrehozott Hajdúdorogi Külhelynökséget⁵ egyházmegyévé továbbfejleszteni, de a latin szertartású katolikus püspökök heves és egyöntetű ellenkezése megakadályozta ezt a

* Kutatásaimat az OTKA K108780 sz. kutatási pályázat keretében végeztem.

1 *Farkas Lajos*: Egy nemzeti küzdalem története. Atheneum Rt. Nyomdája, Budapest, 1896.

2 *Szabó Jenő*: A görög-katolikus magyarság utolsó kálvária-útja, 1896–1912. A szerző dolgozataiból és beszédeiből egybeállított, bevezetővel és jegyzetekkel kíséri: Dr. Sztripszky Híador. Fritz Ármin Sajtója, Budapest, 1913.

3 *Végheő Tamás*: A Hajdúdorogi Egyházmegye megalapításának közvetlen előzményei. Athanasiana 35 (2013) 109–121.

4 A debreceni bombamerénylethez: *Katkó Márton Áron*: Az 1914-es debreceni merénylet. In: Symbolae: A görög katolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Szerk. Végheő Tamás. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2010. (Collectanea Athanasiana I/3.) 289–321.

5 A külhelynökséghez: *Janka György*: A hajdúdorogi külhelynökség története. In: Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozion anyaga. Szerk. Ivancsó István, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2002. (Liturgikus örökségünk I.) 7–16.